

SLOVANSKA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

C6003

DR. AVG. REISMAN

*Iz življenja
med vojna*

1939

Tiskala Ljudska tiskarna d. d., Maribor

Dr. Avg. Reisman

Iz življenja med vojno

Avstrijska sodišča

1939

Tiskala Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru

C 6003

N 22 IX, 1952/783

Ponatis iz »Delavske Politike«. Sestavki so
izšli v listu v poletju in jeseni 1938.

V poletju 1914

Pred aretacijo.

Nas vse, ki smo bili in ostanemo prijatelji demokratičnih Čehov, je te dni najbolj zgrozila osamelost, v kateri so se kljub svojim številnim in mogočnim zaveznikom znašli bratje Čehi, preko noči obdani od nasajenih bajonetov.

Vsakdo izmed nas, ki je šel skozi življenjske borbe, je že doživel takšne trenutke tesnobe in zato prav dobro razumevamo globoko razočaranje, ki preveva od monakovskih dni vse besede, ki jih spregovorijo Čehi svetu in samemu sebi.

Meni bdi pred očmi tak poletni dan iz časa po izbruhu svetovne vojne, ki me je zajela v šolskih počitnicah ob povratku s češke univerze v Pragi.

Ko so švigali prvi plameni svetovnega požara, sem sameval v zapuščeni dolini Slovenskih goric na naši kmečki domačiji, od katere sem imel skoro uro hoda do Sv. Jakoba v Sl. gor., kjer se je šele odpiral svet s pošto, telefonom, šolo, cerkvijo in farovžem, in v sredi te skromne vasi z gostilno ob cesti, kjer je bil do Maribora edini slovenski napis.

V naši dolinici sem sameval dneve in tedne in prisluškoval, kdaj bo vrh hriba zatrobil pismonoša, ki mi je v svoji veliki torbi vsak drugi dan prinašal pošto, vsaj

»Slovenski Narod« in češko »Právo lidu« iz Prage. Po tistih sadonosnikih in po tratah med njivami sem s strahom sledil novicam, kako »zmagujemo« proti Srbiji in Rusiji.

V Pragi smo postali dijaki zadnje leto že pravi revolucionarji. Vsa jugoslovska akademska društva so se združila v »Jugoslaviji« in tudi mesečni časopis »Južoslavijo« smo izdajali. Po vseslovskih študentovskih zborovanjih smo demonstrirali za drugo češko univerzo v Brnu in za slovensko v Ljubljani. Vsikdar je na takih shodih spregovoril tudi prot. Masaryk. — Pri nekem takšnem shodu v »Plodinovi burzi« sem govoril za slovensko dijaštvo. Z ožjo skupino slovenskih dijakov smo hodili redno v socialistični »Ljudski dom« na shode in tudi v njihov biograf, kjer so tam dajali najboljše neme filme.

Na počitnicah sem bil v zadnjem letu svojih študij pred izpiti in moral bi krav temeljito študirati paragrafe. Toda v meni je vse vrelo, ko sem gledal, kako domačini zapuščajo njive in vinograde in jih požira avstroogrška fronta v bojih proti Srbom in Rusom. Kaj bo z nami, z našim osvobojenjem, ali bomo sploh kdaj enakopravni gospodarji na svoji zemlji, ali večni sužnji tujcem! Po mariborski okolici so začeli divjati ponemčenci, Štajercijanci, in zlasti njihovi vodje, sotrudniki »Marburger Zeitung«, advokati, celo nekateri sodniki, so bili napram domačemu življu posebno strupeni. Povsod so videli špijone in zastrupljevalce studencev. —

Včasih sem izprosil od matere desetico in klobaso, pa sem jo mahnil v Maribor, da sem v »Čitalnici« prečital še druge časopise, dokler niso tudi tam naselili vojakov. Na mariborskem kolodvoru sem parkrat opazil, kako so žandarji in vojaki z nasajenimi bajoneti pripeljali aretirane Slovence, da jih odpeljejo h graškemu vojnemu sodišču radi hudodelstva veleizdaje.

Takrat je bilo najlažje iznebiti se osebnega sovražnika. Ni bilo treba drugega, kakor reči najbližjemu orožniku, da je ta in ta prijatelj Srbov, da hoče zastrupiti studenec, in naj si je bila še taka neumnost, zadoščala je za oretacijo.

Tudi od Sv. Jakoba so odgnali kmeta in njegovega sina, ker sta baje govorila za Srbe. Po šestih mesecih so ju vrnil iz Gradca.

Celo domačega kaplana Planinca so obdolžili, da je rekrutom priporočal, naj pri streljanju držijo puške »bolj po konci«, in že je prišel orožnik po njega. Toda takrat so bili župani še večji gospodje kot po vojni in pri nas je županoval širom Slov. goric znani dobričina, gostilničar Matija Peklar, pri katerem se je vsak »gospodski« iz mesta zastonj najedel in napil, vstevši najvišje oblastneže, kar je seve tudi v tistih časih mnogo zaleglo. O politiki ni mnogo razumel, saj je imel preveč posla z glavarstvom in sodnijo, ker je bil vsem sirotam v obsežni fari varuh, tudi moj.

Matija Peklar je bil mehke narave in velik rešpekt je imel pred gospodi iz Maribora. Toda ko je prišel žandar po kaplana, je vzrojil, udaril po mizi in enostavno prepovedal kaplana aretirati, ker se brez njegove volje kaj takega v njegovi občini ne sme zgoditi; za kaplana on jamči, da je zvest državljan in da kaj takega ni govoril. Res je zaleglo, kaplan je ostal v farovžu.

Po drugih farah pa so človeške hijene besnele. Tudi iz sosedne Jarenine so jih peljali v Gradec. Ljudje so bili vedno bolj preplašeni in se izogibali tistih, ki so bili zaznamovani, ne da bi kaj storili ali zinili. Včasih smo si pisali s prijatelji, ki še niso bili vpoklicani, kaj bo? Tišina v moji dolini na Počeniku, sredi poti med Marijo Snežno in Sv. Jakobom je pritiskala nama kakor avgustova vročina na razpokano zemljo. Bil sem strahotno sam. Od domačije nisem videl niti hiše okrog, po cele tedne ni prišel tujec mimo nas razun viničarjev, ki so bili moja edina družba. Včasih sem postal nestrpen in sem hitel sam čez hribe na pošto, kjer je uradovala takrat Slava Zinauerjeva, soproga sedanjega ravnatelja »Ljudske samopomoči«. Bila je edina, s katero sem mogel v tistih težkih dneh prosto govoriti, domačini so bili vsled pisanja časopisov in hujskanja po mariborskih trgovinah in gostilnah prežeti sovraštva proti Srbom in Rusom.

Naenkrat mi je pošta popolnoma izostala, ni bilo več niti pisem, niti časopisov, čeprav sem imel plačane.

Minevali so dnevi, pošte od nikoder. Soparnega avgustovega popoldneva sva se srečala s kaplanom Planincem in se vsedla v senco kostanja Matije Peklarja. Kaplan mi je začel ves razburjen pripovedovati, da je prišel prejšnji večer žandar od Sv. Marjete tudi po mene in me hotel odgnati iz »Rajzmanove grabe«, a da je tudi to pot vzrožil iz svoje speče energije župan Matija Peklar in aretacijo svojega varovanca odločno prepovedal. Zakaj me je hotel aretirati, ni vedel niti kaplan. Ob dolgi mizi sva molčala s kaplanom, samo ura iz zvonika je s svojim tiktakanjem rezala tišino pod kostanjem. Kaplan je bil mož odprte narave in sva se vsikdar dobro razumela. Ljubil je iskreno narod in domovino in ni nikdar uganjal strankarske politike. Tudi to novico o nameravani aretaciji mi je sporočil ves razburjen in v skrbeh, kako bomo živeli naprej, v tem zastrupljenem ozračju in kaj bo z nami, če bodo res zdrobili Srbijo.

Bela cesta je prazna dihala pod vinogradi ob izsušenem potoku tja doli proti »Johanezu«. Naenkrat se je kaplan zdrznil —: »Žandar gre, bolje je, da naju ne vidi skupaj sedeti« in je odhitel v gostilno Matije Peklarja. A krepko mi je stisnil roko.

Sonce je žgalo, prav počasi se je bližal žandar po beli cesti, si brisal čelo, bajonet se je svetil v popoldanskem soncu. Bil sem mlad, pa mi je zago-

mazelo pod kožo: sedajle me bo odpe-
ljal in mati še vedela ne bo. Vendar
sem obsedel. Kot bi imel svinec v no-
gah, nisem se mogel dvigniti in tudi ne
hotel. Gostilničarjeva hiša je bila kakor
izumrla, na šoli vsa okna zaprta, tudi
okrog cerkve, na dvorišču in na cesti
razen orožnika nikogar. Samo njegove
korake sem čul, ob bok pa mu je udar-
jala polna torba, ki mu je visela preko
ramen. Zavil je okrog ogla preko de-
belih kamnov. Spogledala sva se: dvo-
je mrkih oči, in že je izginil v veži go-
stilne.

Strašna se mi je zdela samota okrog
mene. V meni pa je rasel odpor do
vsega, kar je tedaj kot svinec težko le-
žalo nad nami. Odpor proti onim, ki
so gledali v nas manjvredne ljudi, na-
rod hlapcev, ki bi naj s svojim delom
in znojem, s svojo lepo, rodovitno in
bogato zemljo služil drugim, tuji »go-
spodi« iz mesta.

Težko sem ubiral pot nazaj čez hrib,
ko je za Pohorje zahajalo sonce. Vno-
vič so tekli dnevi v praznem pričako-
vanju. Pošte ni bilo od nikoder. Šele
čez kakšna dva tedna sem dobil cel za-
voj zmečkanih, raztrganih in umazanih
časopisov, pisem in dopisnic, ki so jih
tako dolgo nekje prebirali.

Potem sem imel mir. Če pa sem
zvečer ostal pri Zinauerjevih, je priha-
jal žandar pod okno in prisluškoval.
Dvajset let pozneje sem našel tega
orožnika v službi našega sodišča, kjer

pa je med tem svoje ime »nacionaliziral«, sch je spremenil v š.

Jeseni sem odšel v Prago.

Lansko leto mi je prijatelj Tone K., takratni moj tovariš iz Prage, pokazal češko razglednico umetnika Jozefa Ženiškega iz avgusta 1914, na kateri sem mu 14. avgusta 1914 iz previdnosti v češčini pisal, da sem pod nadzorstvom žandarjev in občine, da ne dobivam pošte in da mu več ne morem pisati. Tone je bil potem jugoslovanski prostovoljec in je danes sodnik.

Še danes, 24 let po tistem avgustu, se spominjam z grozo onega dne in, kot mi je pisal prejšnji teden prijatelj iz Češke, ne bi želel nikomur, da se mu zgodi kaj takega: biti tako neskončno sam v težki uri.

„Zakaj ravno v Prago?“

Prvič sem okusil Slovencem strupeni veter na avstrijskih sodiščih že v poletju leta 1910., ko sem se po končanih gimnazijskih študijah odpravljal na univerzo v Prago. Počitnice po maturi so mi bile prav hudo zagrenjene. Mati, veleposestnica iz Slovenskih goric, je dolga leta upala, da bo priredila enkrat v naši dolinici pri Sv. Jakobu tisto znano slovenjegoriško primicijo in je bila zato hudo razočarana, ko je slišala, da nočem v bogoslovje. Tudi široko razpredeni znanci so bili vsi

presenečeni, da ne bodo mogli priti na primicijo. — Vendar je mati le še upala, da si bom premislil in ko niso pomagale ne lepe in ne hude besede, niti solze, mi je končno odrekla vsako podporo za nadaljnji študij na visoki šoli. To je bil njen zadnji, a trdi poskus, da vendarle stre mojo voljo. Pri vsej moji ljubezni do matere, ki je res mnogo žrtvovala za mene, premnogo trpela na velikem posestvu, vendarle tej njeni volji nisem mogel žrtvovati svojega prepričanja in sem se zato nekoga dne napotil v Maribor na sodišče.

Pri varstvenem sodišču sem imel namreč vloženo skromno dedščino 200 kron po starem očetu, s katero sem mislil oditi na univerzo v Prago. Toda bil sem po avstrijskih zakonih še mladoleten in denarja nisem mogel dvigniti brez odobritve varuha, že omenjenega domačega župana Matije Peklarja, ki je bil obenem naš prijatelj in je imel povrh tega hud rešpekt pred našo materjo. Ko sem mu povedal svoj sklep, da bi dvignil dedščino, je bil sicer takoj voljan, toda kaj bo rekla mati? Brez njenega dovoljenja ni upal dati svojega podpisa. In tako sem se podal k samemu varstvenemu sodniku, takratnemu predstojniku okrajnega sodišča dr. Detitscheggu in mu potožil svoje skrbi. Dr. Detitschegg ni bil samo trd Nemeč, ampak tudi liberalec in je bil zato takoj voljan, da privoli v dvig dedščine, toda povprašal me je:

»Zakaj hočete iti ravno v Prago študirat? Saj tja imate še dalje in mnogo večje izdatke za vožnjo.«

Skoraj mi je ušlo, da sedaj vsi zavedni slovenski dijaki študirajo v Pragi, ker je tam prof. Masaryk in ker nas imajo Čehi radi kot svoje brate, pa sem še zadnji hip videl njegove ostre oči in se odrezal, da je tam življenje cenejše, medtem ko v Gradcu in na Dunaju nikogar ne poznam. »Na ja, soll sein,« pa mi je naročil, naj se čez par dni zopet zglašim. Medtem je bil poklican k sodišču še varuh, ki je podpisal, da mi lahko izročijo dedščino, in sem čez par tednov odšel v Prago z 200 kronami. Čez mesece, ko je teh 200 kron v Pragi splahnelo, se je že tudi mati omehčala in sva pozneje mnogokrat govorila, kako je bilo le boljše, da sem šel na univerzo. Četudi bi bil spoštovan župnik, bi ona vendarle od tega nič ne imela, medtem ko sem ji moral potem voditi mnogo procesov in me je zato večkrat potrebovala,

144

Moje prvo srečanje z nadurami

Čez pet let sem se vrnil v Maribor in nastopil pod istim predstojnikom okr. sodišča dr. Detitscheggom sodno prakso. Sicer sem prosil, da bi me sprejeli za sodnega praktikanta, da bi kaj zaslužil, toda brez uspeha. Vkljub temu sem jim moral garati, kakor nisem do takrat in nikdar pozneje garal, čeprav sem moral tudi kot visokošolec na do-

mu pošteno delati; na travniku, v sadonosniku ali v hlevu, kjerkoli so rabili delavca; tudi do 30 glav živine sem moral pasti, ker mati ni trpela »gospoškega lenarjenja«. Pri sodišču so me dodelili kot zapisnikarja kazenskemu oddelku, kjer je takrat začenjala trnjeva pot vsakega pravnika. Imel sem imenitna šefa, kar dvema kazenskima sodnikoma sem moral služiti. Ob 8. uri zjutraj smo že začeli z razpravami, ki so trajale do poldneva in tudi čez do 1. ure ali še dalje in popoldne zopet od 3. do 6. ure in še naprej. Zakon o sodnih praktikantih je sicer določal, da moram imeti tudi med uradnimi urami dovolj časa za poglobitev študija in za znanstveno pripravo bodočega poklica, sodnika ali odvetnika. Toda takrat je manjkalo pisarniškega osebja in sem zato moral pri razpravah, da je šlo hitreje, stenografirati zapisnike in jih potem v svojem prostem času prepisovati in še delati sodbe.

Pri vsem tem sem moral še dan na dan požirati neslane opazke zagrizenih sodnikov, kako naša slavna armada zmaguje nad Slovani. Začetek razprave je bil skoro redoma, posebno pri sodniku dr. Modrinjaku, čitanje graške »Tagespošte«, ki je kar divjala proti Slovincem in »zmagovala« od začetka vojne do popolnega poloma avstro-ogrskih armad. Sodniku so sekundirali nemški advokati, mi smo morali pri vsem tem lepo molčati. Odvetnik dr. Pipuš jih je moško ignoriral, čital svoje

časopise ali akte, dokler niso blagovoliili nadaljevati z razpravo.

Najhujše je bilo pri kazenskem sodniku dr. -tischu, ki je bil renegat iz ptujske okolice, a strahovit štrebar. Takrat so hoteli Avstrijanci preganjati draginjo s paragrafi, kar se pa na svetu še nikoli ni posrečilo. Izdajali so neprestano strožje odredbe o »preistrajberiji«, okrog katere so se gnetli zlasti denuncijanti. Ker je veleizdajalstvo z zastrupljevalci studencev in špijoni prišlo polagoma iz mode, so se temni elementi opletali z ovadbami o draženju. Na sodišču so rasli takšni akti v cele skladovnice, in končno so dodelili dr. -tischu samo »preistrajberijo«. In jaz sem bil njen zapisnikar. Preganjali smo kar na debelo ves gospodarski svet in menda ni bilo v Mariboru obrtnika, trgovca, gostilničarja, dobavitelja ali velepodjetnika, ki bi ne bil v preiskavi zaradi draženja. In potem smo preiskovali in ugotavljali režijske stroške, zasliševali izvedence, prclagali razprave, ker so bile priče raztepenepo vseh frontah, draginja pa je rasla v istem razmerju, kakor je zginevalo blago iz trgovin. Razprave so se vlekle v brezkončnost, sodnik pa je hotel imeti vkljub temu čisto mizo in tako smo sedeli na zloglasni številki 15 tudi do 8. ure zvečer in še dalje. Jaz sem mazal in mazal papir, dokler nisem končno onemogel. Nekega dne sem prišel zjutraj v pisarno z oteklo roko in sploh nisem mogel več pisati.

Šel sem na posvetovanje k svojemu prijatelju, takratnemu sodnemu praktikantu, sedanjemu ravnatelju kaznilnice N. V. in sva takoj skovala učinkovito obrambo: Prijatelj Vrabl je našel v zakonu o praktikantih, da se mora morebitno nadurno delo posebej nagraditi in sva takoj napisala na predsedstvo sodišča vlogo, da prosim za takojšnje nakazilo plačila za nadurno delo na št. 15, pri katerem mi je že roka otekla. Že drugi dan sem dobil rešitev, da ni kritja za takšno nadurno delo, a dr. -titschu, ki je bil seve po poreklu pristen slovenski -tič, so dodelili pisarniškega uradnika in jaz sem lahko zapuščal sodišče točno ob uradnih urah. Menda je dobil dr. -titsch pri tem tudi primeren »nos«, da me je tako izrabljajal.

Maščevanje je sladko

Ob prvi priliki se mi je revanžiral. Preko nedelje sem zahajal k svojemu tastu na Zgornjo Polskavo in se vračal v ponedeljek z jutranjim vlakom. Ko sem prišel neki ponedeljek ob 5. uri zjutraj na kolodvor v Rače, so mi povedali, da vlak ne vozi. Tako je bilo v tistih časih. Jaz pa sem imel že ob 8. uri zjutraj razpravo pri strogem dr. -titschu. Kaj napraviti? Bilo je mrzlo in izpod neba je rosilo, ceste blatne. Vseeno sem jo ob progi mahnil proti Mariboru in brzel kot bi me kdo poganjal. Res sem prišel ves premočen in blaten točno ob 8. uri na

Tržaško cesto. Komaj sem se v pisarni sodišča vsedel, je že prihrumel dr. -titsch: »Kakšen nered je to, 10 minut prepozno, če se to še enkrat zgodi, bomo to odšteli od sodne prakse!« in mu je odleglo. Kakor vihra je v svojem sodnem plašču odjadral na št. 15 in jaz s papirjem za njim. Ko sem dobil oceno svoje prakse pri njem, mi je dal v nemščini »genügend« in tudi v pridnosti.

Istočasno je bil z menoj še drug tak praktikant, sin posili nemca iz Celja in tudi sam je bil takšen, neki dr. F. Ta pa je lahko delal po mili volji, kar je hotel, nihče ga ni nadzoroval, nihče okregal in je tako vršil svojo prakso večinoma s tem, da ni delal. Po cele dneve ga sploh ni bilo na sodišče, pa je bilo vse dobro. Potem sem ga za dolga leta izgubil izpred oči, šele po prevratu sem naenkrat čital, da so ga v Celju zaprli radi tatvine in goljufije.

Na ta način so me izrabljali v korist ljube Avstrije celih 13 mesecev in vse moje ponovne prošnje za sprejem plačanega praktikanta so bile zaman. Pač pa so takoj sprejeli sina bogataša iz Ptuja, dr. B., ki je sodišču takoj po končani praksi pokazal hrbet in šel v advokaturu. Bil je pa bogat Nmec iz Ptuja in kot tak seveda ni smel delati zastonj.

»Saj ste študirali v Pragi.«

Nekoč je prišla okrožnica, da se sprejemajo pravniški praktikaanti za

civilno službo v zasedeni Srbiji in imajo prednost tisti, ki znajo kak slovanški jezik. Takoj sem vložil prošnjo in se skliceval, da znam poleg češčine in slovenščine tudi srbohrvaščino. Iz Gradca so prišle poizvedbe, kako živim, kakšen sem, a rešitev je bila samo ta, naj mi sporočijo, da sem se na prošnji neopravičeno označil kot sodnega praktikanta, ker sem samo odvetniški praktikant. Sicer pa mi niso poslali niti rešitve, da mojo prošnjo zavračajo. Seve »politisch verdächtig« za Srbijo. Pač pa je bil takrat sprejet v to službo moj sošolec, takratni praktikant pri deželni vladi v Gradcu dr. M., ki je postal kmalu celo šolski nadzornik v zasedeni Srbiji.

Meni je bilo končno tudi dovolj garanja in sem po 13 mesecih šel ponovno g. dr. Detischeggu in ga odločno vprašal, kaj je z mojim sprejemom v sodno službo. A sva jo hitro opravila.

Dr. Detischegg: »Kaj pa čakate, ali si hočete pravico pri sodišču priposestvoyati, saj vidite, da ni mesta?«

Jaz: »Ne, saj je vse prazno, vsa vojna leta ni noben praktikant vstopil, celo sodišče je prazno, pa tudi drugod.«

Dr. Detitschegg: »Tukaj že, ampak imamo reflektante iz Solnograške in Tirolske. Sicer pa Vi še nemščine ne znate.«

Jaz: »Kako to, ko sem pa gimnazijo in še na univerzi nemško študiral?«

Dr. Detitschegg: »Ja, ja, ampak študirali ste v P r a g i!«

Poslovil sem se in javil, da zapuščam sodišče. In tako sem postal namesto sodnik — advokat. Ni mi bilo nikdar žal, a takrat, ne pozneje, še manje danes, da sem se posvetil temu svobodnemu poklicu. Najlepše v njem je neodvisnost na vse strani.

Advokat — Sodnik

Ko sem od poletja 1915 do poletja 1916 prakticiral pri mariborskem sodišču in začel spoznavati »pravico«, sem neštetokrat široko odpiral oči. Nisem slutil, da je pot do pravice tako težka in trnjeva. Krasen je sicer poklic sodnika, ki je že po ustavi popolnoma neodvisen in ga radi sojenja ne sme nihče klicati na odgovor in ravnotako proti svoji volji ne more biti premeščen. — Dan na dan ima v rokah usodo ljudi in neskočno mnogo dobrega lahko stori, če ima razen paragrafov v glavi tudi srce v notranjosti.

Toda koncem koncev je tudi sodnik le človek, podvržen zmotam. In tu poseže vmes neizogibno potrebna kontrola justice, advokat. Poklic odvetnika je zlasti pri sedanjem ustroju sodišča prav tako važen, on je nekak regulator, kontrola justice. Ne moremo si sploh misliti državljanskih svoboščin brez advokature. Zato so tudi v vseh državah

priznali odvetnikom v izvajanju njihovega poklica, to je v obrambi pravic klijentov, nekako podobno imuniteto, svobodo in zaščito, kakor jo imajo v parlamentu narodni poslanci.

Ko so po vojni v Jugoslaviji znižali prakso odvetniških praktikantov od prejšnjih 6 na 4 leta in tudi odpravili po srbskem vzgledu zahtevo naslova »doktor« za odvetnika, je takratni minister, pokojni dr. Gregor Žerjav, to utemeljeval s tem, da potrebujemo ravno v Jugoslaviji čim več pripadnikov tega svobodnega poklica. Drugo vprašanje je seveda, v koliko se odvetniki vzvišenosti teh nalog zavedajo. Vsekakor pa je preteklost slovenskih odvetnikov v tem oziru častna in so pred zgodovino svojo nalogo izvršili v polni meri, posebno v časih pred vojno: postavili so celega moža tudi izven svojega polica na polju slovenske kulture in politike.

Podobne misli so me prešinjale na mariborskem sodišču kot mladega praktikanta, ko sem pomladnega dne 1916 zapisnikoval pri seji treh nemških sodnikov, menda je bil celo eden napol Slovenec. Rešiti bi morali rekurz. Poročevalec pa je akt samo predejal, češ, to je podobna zadeva kakor zadnjič in bomo pritožbo iz istih razlogov zavrnil. — Mudilo se je in so bili takoj soglasni. Naenkrat pa se oglasi eden: »Ta odvetnik je sitnež, gotovo se bo še naprej pritožil.« Če se ne motim, je bil tisti odvetnik ravno zopet dr. Pipuš. In kaj se je zgodilo? Prečitali in preštudirali

so njegov rekurz in uvideli, da ima prav, ter mu ugodili, čeprav je bil sklep ravnoma nasproten njihovemu popolnoma enakemu slučaju, ki so ga še par dni prej zavrgli.

Tisti rekurz se mi je globoko zaril v spomin in še danes imam vse one gospode sodnike jasno pred očmi.

Sodnik.

Ob drugi priliki sem še globlje ostrmel pred veličino neomajnega značaja slovenskega sodnika T. C., poznejšega prvega slovenskega predsednika okrožnega sodišča v Mariboru. V tajni seji senata treh sodnikov so sklepali o odobritvi vojnega posojila iz premoženja mladoletnih otrok mariborskega nemškega industrijalca Sch. Varuh otrok je hotel vpisati visoko vsoto, menda skoraj vse njihovo premoženje, ki je bilo založeno pri sodišču. Saj to so tudi zahtevale ministrske okrožnice od patriotičnih državljanov. Tisoče in tisoče mladoletnih sirot so na ta način oropali vsega premoženja. Tudi v tem slučaju nista imela nemška sodnika nikakega pomisleka. Saj Avstro-Ogrska bo vendar zmagala, »Tagespošta«, njihova edina dnevna duševna hrana, je to vsak dan proglašala z debelimi črkami. Vsak teden enkrat so vihrale zastave po mestu, skoro neprestano smo slavili same zmage. Kdo bi si torej upal dvomiti, da mladoletni ne bodo dobili vrnjenega vojnega posojila?

Toda naš človek, T. C., mož visoke postave, mirnega značaja, se je uprl. Z mirnim, globokim glasom, z odločnim pogledom v očeh, je vprašal svoja tovariša:

»Gospodje, ali ste si res kot sodniki popolnoma sigurni svoje zmage, ali si upate stoo odstotno vzeti na svojo vest usodo teh mladoletnih otrok? Kaj pa, če bi posojilo vendarle propadlo?«

Kakor težki udarci kladiva so padale njegove besede in ravnotako učinkovale. Oba nemška sodnika sta kar prelivala barve, povabila oči in nekaj jecljala, končno sklepanje so preložili. Pri naslednji seji so odobrili le manjši znesek.

Naš sodnik T. C. je odhajal od tiste seje v svojo sobo skromen, kot je prišel, kot da je storil le svojo samo ob sebi umljivo dolžnost. V mojih očeh pa je zrastel v ideal sodnika, ki ne vidi ničesar drugega kot pravico, vzvišen nad vsem, kar bi mu moglo omajati njegovo prepričanje in ravno pot.

Prisostvoval sem sodni razpravi proti kmetu iz Hoč, ki je bil obtožen, da je na trgu predrago prodajal hruške. Kmet je gladko dokazal, da je prodajal hruške le po isti ceni, kakor pred vojno, da torej ni dražil. Toda sodnik dr. M. na številki 15 se je že pred zaslišanjem odločil, da bo kmeta obsodil in mu je zato po izvedenem dokazu nedolžnosti napravil sledečo pridigo: »To ni prav, da še vedno prodajate po tistih cenah. — Drugi morajo trpeti na fronti, Vi pa mo-

rate zato prodajati hruške cenejše, da tudi nekaj trpite za Avstro-Ogrsko« in je kmeta obsodil v zapor in denarno kazen, čeprav je določal zakon kaznovanje le za onega, ki je izkoriščal stisko in navijal cene.

„Veleizdajalci“ v mariborski jetnišnici

Večina sodnikov je bila med vojno v Mariboru Nemcev, ki so le za silo lomili slovenščino. Učili so se slovenščine v kurzih, ki jih je prirejalo deželno sodišče v Gradcu. Poznali smo jih pod imenom »kurzovci«. Marsikateri Slovenec je bil po krivici obsojen ravno radi tega »kurzovstva«, ker so takšni sodniki nešteto krat ravno nasprotno razumeli, kar so priče povedale. Znanе so bile »cvetke« te nemške slovenščine, ko so »kurzovci« prestavljali ime reke Save v svinjo. V svoji notranjosti so gojili neprikrito sovraštvo do našega ljudstva. Posebno divji so bili na pojave jugoslovanstva in težnje osamoosvojitve Jugoslovanov iz nemškega ter habsburškega nasilstva.

Na sodišču so se vsako jutro zbirali po hodnikih in pred začetkom razprav prereševali situacijo na frontah ter se veselili novih zmag. Verjeli so seveda vsakemu poročilu, kako je avstro-ogrška armada zajela tisoče in tisoče Ru-

sov ali Italijanov. Nekega dne sem slišal trojico takih sodnikov, kako so se zgrajali nad zaprtimi jugoslovanskimi »izdajalci« in bili vsi srečni, da so jih lahko hodili gledat, kako so morali ti »veleizdajalci«, ponižani in nadzorovani, marširati na dvorišču sodne jetnišnice.

Že od meseca julija 1914 naprej je imela mariborska jetnišnica pod svojo streho vse polno takšnih veleizdajalcev. Najprej so pripeljali orožniki iz Selnice takšnega izdajalca 20. 7. 1914, nekega Mihaela Vargo, ki je bil 8. 8. 1914 tudi obsojen radi žaljenja veličanstva avstrijskega cesarja. Kmalu za tem je takšne veleizdajalce dobavljala jetnišnici žandarmerija iz Ruš, Studencev, Hoč, Sv. Petra, Lajtersberga, Tezna, a tudi mestni svet v Mariboru je zelo skrbel, da ni zmanjkalo slovenskih veleizdajalcev. Tudi iz Ptujja so jih pošiljali in iz Gor. Radgone, od Sv. Lenarta (koncipijenta dr. Ivana Leskovca). Meseca avgusta Mariborčane: dr. Serneca, Antona Cveta, Ivana Kejžarja, Vincenca Kuneja in druge. Na vrsto so prišle tudi ženske; 28. 8. 1914 so aretirali učiteljico Justino Coretti. Potem nekaj kmetov iz okolice. Vseh takšnih upornikov, špijonov, veleizdajalcev in žalilcev habsburškega veličanstva, ki so prenočevali samo l. 1914 v mariborski jetnišnici, je bilo okrog 70. Nekatero je polovila vojaška patrolja po lokalih, druge so pripeljali semkaj že od deželnega sodišča iz Gradca. Večino aretirancev so obdržali tukaj le kratek čas, ker so morali čez nekaj

dni naprej k vojaškemu sodišču v Gradec. Nekateri pa so uživali gostoljubje mariborske jetnišnice kot preiskovanci tudi po vse leto ali še dalje, med njimi nekaj Rušanov.

Veleizdajalci iz Dalmacije

Ker so bili takrat naši zdravi domačini že večinoma na fronti in torej niso mogli doma grešiti in priti v ječo, in so drugi, ki so bili obsojeni, dobili odlog za nastop kazni po vrnitvi s fronte, so bile celice mariborske jetnišnice prazne. Avstrijska justica je to priložnost izrabila za svoje nezveste in nezanesljive Dalmatince ter je 20. 8. 1914 pripeljala v Maribor nič manj kot 85 takšnih veleizdajalcev, med njimi tudi 13 žensk. Pripeljali so jih iz Šibenika, Zadra in Splita, skoraj vse takratne vodilne hrvatske politike v Dalmaciji. Obdolženi so bili veleizdajstva, špijonaže, razžaljenja veličanstva, eden celo uboja, seveda političnega, pa tudi samo prestopka ša 305 a. k. z., javnega zasmehovanja lastnine ali odobravanja nezakonitih dejanj, za kar je določal zakon kot najvišjo kazen zapor 6 mesecev. Pa so reveži sedeli v mariborski jetnišnici tudi po eno leto, ne da bi jih sodili. Druge so zopet čez več mesecev razposlali na vse vetrove: k deželnemu sodišču v Gradec, okrožnemu sodišču v Split, k

vojaškemu domobranskemu poveljstvu, v koncentracijsko taborišče Waidhofen na Tayi, ali pa so bili pod nadzorstvom vrnjeni domov kot »politični aretiranci«. Tudi iz znane trdnjave Arada v takratni Madžarski so jih pošiljali v Maribor in iz raznih vojaških poveljstev, zlasti tudi iz Celovca.

Med aretiranci so bili znani javni in kulturni delavci, ki so tudi pozneje v Jugoslaviji zavzemali važna mesta: pisatelj Niko Bartulović, ki je sedel tukaj od 20. 8. 1914 do 6. 7. 1915, ko so ga prepeljali v Gradec, dr. Andjelinović Gregor, Andrić Ivo (tukaj od 20. 8. 1914 do 3. 3. 1915, na to oddan v politično nadzorstvo), dr. Melko Čingrija, dr. Mate Drinković, dr. Ivan Karaman, dr. Vekoslav Škarica, dr. Josip Smodlaka, dr. Ivo Tartaglia, Don Ivo Grisogono, dr. Tresić-Pavičević Anton (od 6. 11. 1914 do 6. 7. 1915 in nato oddan v Gradec) in Tartaglia Oskar in drugi. Za temi so pripeljali nove žrtve, vseh političnih internirancev je bilo iz Dalmacije v letih 1914 in 1915 tukaj 108.

Priseljeni sodniki so imeli svoje posebno zadoščenje pri opazovanju te jugoslovanske inteligence in se veselili, kako bodo jetniki kmalu prišli v roke avstrijskemu rablju.

Najglasnejši in najstrupenejši so bili baš oni sodniki, ki so imeli sicer prazno glavo, nikakega širšega obzorja, kratkomalo ljudje brez resnične inteligence, brez srčne kulture, ljudje, ki sicer niso čutili nikake potrebe po duševni

hrani in so se izživljali v čenčarijah, slepem sovraštvu do vsega našega in v reševanju aktov, ne da bi se poglobljali v usodo ljudi, katere je zagrabil paragraf.

Spomine v mariborski arhiv.

O tem svojem bivanju v mariborski jetnišnici so nekateri bivši interniranci tudi napisali nekaj spominov. Bilo bi prav, če bi naši zgodovinarji zbrali ves material, ki je na tukajšnjem sodišču o naših žrtvah avstrijske persekucije med vojno, sodne spise, sezname in poročila iz jetnišnice, otvorili za to poseben oddelek v banovinskem arhivu in tam shranili vse te dokumente našega trpljenja v sužnosti, da bi bili dostopni tudi širši javnosti. V to zbirko bi spadali tudi vsi spisi naših »gostov« iz Dalmacije, katerim se je Maribor sicer očitvidno dopadel, ker se je dr. Smodlaka po vojni za nekaj časa celo preselil sem. Takšen oddelek našega muzeja — ki hrani sicer skoro izključno spomine na življenje naših nemških meščanov, bi bil izredno vzgojno sredstvo za narod, posebno mladino, da bi se živo spominjala, kako se godi zaslužnemu narodu.

Račun avstrijskega rablja

Huje kot v Dalmaciji je gospodarila avstroogrška justica v Bosni med vojno.

Živ dokaz krvoločnega sovraštva napram prebujajočemu se narodu sem dobil v roke leto pozneje, ko sem se preselil iz Maribora v Slov. Bistrico. V gostilni sem čital »Arbeiterzeitung«, pa je prisedel k meni mlad mož, očitvidno sodrug, Nmec z Dunaja in začel z menoj takoj zaupno govoriti o krutostih avstrijske vojske na jugu. Kmalu sva si bila popolnoma zaupljiva in sva zapustila gostilno. Ko sva bila sama, je potegnil neznanec iz žepa fotografirajo z naročilom, da jo spravim v roke jugoslovanskih politikov. Bil je fotografiran sledeči račun deželnega krvnika za obešanje jugoslovanskih veleizdajalcev v Trebinju:

»16. 2. 1916 pot iz Sarajeva v Trebinje za 5 oseb II. razreda a Kron 17.22, to je 86.10.

20. 2. 1916 povratek nazaj 86.10 Kron, prtljaga za 5 oseb 150 Kron.

16. 2. 1916 2 izvoščka na kolodvor v Sarajevu à 10 Kron = 20 Kron.

17. 2. 1916 za 2 izvoščka s kolodvora v Trebinje v hotel 20 Kron.

19. 2. 1916 2 izvoščka od hotela na morišče in nazaj 30 Kron.

20. 2. 1916 2 izvoščka od hotela na kolodvor v Trebinju 20 Kron.

21. 2. 1916 2 izvoščka s kolodvora v Sarajevu domov 20 Kron.

Od 16. do 21. 2. potne dijete za rablja in njegove pomočnike dnevno 10 Kron (10, 5, 6) = 300 Kron.

19. 2. pristojbina za obešanje za krv-

nika za 9 delinkventov po 50 Kron = 450 Kron.

19. 2. pristojbina za obešanje 9 delinkventov za 4 pomočnike po 10 Kron (19, 9, 4) = 360 Kron.

19. 2. obraba krvnikove vrvi, krvniškega orodja pri obešanju po 10.90 Kron.
Skupaj Kron 1.632.20
Predujem za pot » 460.—

Končna terjatev . . . Kron 1.172.20
Sarajevo, dne 23. februarja 1916.

Alois Seyfried, deželni krvnik,
Mjedinica 24, Sarajevo.

Primernost cen se potrjuje. S. S. predsednik (podpis nečitljiv).«

Še danes čutim, kako me je spreletavala groza, ko sem prvič videl račun rablja, njegov rokopis na rjavi sliki. Šele pozneje sem zvedel, kako mesarsko klanje so izvedli avstro-ogrski gospodarji nad našim ljudstvom v Trebinju. Ne samo teh devet, na desetine in desetine »delinkventov« je obešal ta Alojz Seyfried ne samo v Trebinju, ampak po vsej Bosni.

Čez par mesecev sem potoval v Prago na izpit za rigoroz in nesel s seboj to fotografijo, da bi jo oddal takratnemu tajniku Jugoslovanskega kluba v avstrijskem parlamentu, dr. Gregorju Žerjavu. Vem, da sem si jo dobro skrnil, kam ne vem več, toda bil sem hudo nervozen vso vožnjo, ker so takrat orožniki neprestano pregledovali potnike v vlakcu. Vlak je prišel pozno v noč z

veliko zamudo na Dunaj, kjer je bilo treba še celo uro s tramvajem od enega kolodvora na drugega, od južnega na Franc Jožefovega. Med vožnjo sem izstopil na Ringu in našel stranska vrata parlamenta odprta ter sem po nekih ozkih stopnicah v temi s kovčkom vred tipal v II. nadstropje, kjer sem proti polnoči res še našel dr. Žerjava, ko je ravno diktiral interpelacije na ministre radi preganjanja po južnih krajih. Fotografijo in še druge pritožbe iz naših krajev sem mu brž izročil, ker je bilo treba hiteti na vlak, ki me je naslednje dopoldne enkrat pripeljal v Prago.

Kaj je napravil dr. Žerjav s fotografijo, sicer nisem izvedel, toda takratni jugoslovanski poslanci so naravnost preganjali vlado z interpelacijami o zločinskem postopanju avstro-ogrške justice med vojno.

Po prevratu pa sem naenkrat opazil ta račun v »Slovenskem narodu« (13. januarja 1919), ko ga je nekdo uporabil za svoje članke o avstrijskih krvnikih.

V disciplinski preiskavi radi klobuka

V dneh, ko se pri slovenskem dnevniku tako neskončno veselijo, da sem bil radi postopanja v obrambi pravic slovenskega delavca iz naše socialne zakonodaje proti madžarski grofici ob-

sojen na »redno« kazen, v strogi zapor in še 5 jurjev zraven (medtem sem bil že zopet popolnoma oproščen kazni in krivice), se živo spominjam svoje disciplinske preiskave pred 21. leti. Takrat so me dejali v disciplinsko, t. j. redovno preiskavo pred sodiščem v Slov. Bistrici, še po avstrijskih zakonih radi klobuka. Bilo pa je tako:

Začel sem s svojo odvetniško prakso kot odvetniški kandidat pri sodišču v Mariboru leta 1915 in sem garal ljubi Avstriji 13 mesecev zastonj. Bilo je leto najhujšega avstrijsko-nemškega pritiska na naš narod. To smo čutili tudi pri sodišču. Večina sodnikov je bila prepovedana strupenega nemškega nacionalizma, ki je gledal v nas Slovencih manjvreden narod, obsojen na to, da služi nemški gospodi. Za vsak zapisnik se je bilo treba boriti, v kakšnem jeziku se bo pisal. Kakor hitro so ti priseljenci ugotovili, da stranka razume nemški, sem moral pisati zapisnik v nemščini. Vpeljali so pravo strahovlado, o kateri bom še pisal. Največje boje s temi sodniki je imel skoro dnevno žilavi in vedno odporni slovenski odvetnik **dr. Radoslav Pipuš**, ki se edini ni dal ukloniti nobeni šikani. Moral je sicer marsikatero bridko pogoltniti, toda uklonil se ni, nikdar ni spregovoril nemške besede pri razpravi.

Marsikdaj me je grizlo, kako so ga radi tega mnogo mlajši sodniki poniževali in mu delali vse mogoče neprilike, toda njega ni bilo mogoče omajati. To

mi je silno imponiralo, in ko sem odhajal jeseni 1916 v Slov. Bistrico, da nastopim prvo službo kot odvetniški koncipijent v pisarni sedaj že pok. odvetnika dr. Florijana Kukovca, sem odločno sklenil, da tudi jaz ne bom dopuščal, da bi poniževali jezik domačega ljudstva. In res nisem spregovoril na sodišču drugače kot v svojem materinem jeziku. Smatral sem to kot obsebi umljivo, saj je ležala potujčena Slov. Bistrica na naši domači zemlji, obkroljena krog in krog samo od slovenskega ljudstva.

Toda v Slov. Bistrici je bilo meščanstvo in z njim vred tudi vse uradništvo še mnogo bolj nemško zagrizeno kot v Mariboru. Peščica zavednih Slovencev pa je bila še od preganjanj ob izbruhu vojne tako prestrašena, da se sploh ni upala družiti. »Čitalnica« je imela vsega skupaj 8 članov. Oba odvetnika sta bila sicer zavedna Slovenca, eden že zelo star, drugi težko bolan, in se tako radi ljubega miru nista več spuščala v borbo. Jaz pa sem bil mlad in ves prepojen češkega, Masarykovega duha in nisem hotel dajati nobene koncesije. Moj šef dr. Florijan Kukovec mi je prepustil v pisarni in izven nje popolnoma proste roke. Bil je zlata duša in izredno inteligenten. Ko sem ga opozoril, kako odločno piše socialistični dnevnik »Arbeiterzeitung«, kako se zavzema za pravice slovanskih narodov v Avstriji in da imajo že po Češkem inteligenti večinoma ta list naročen, si je

tudi on takoj naročil »Arbeiterzeitung« ter bil z njo silno zadovoljen. Njemu je sledilo tudi mnogo drugih slovenskih inteligentov.

Pri sodišču sta bila dva sodnika, oba zmožna slovenščine, toda njun občevalni jezik je bil nemški. S predstojnikom sva dobro shajala, z mladim dr. F., sinom političnega uradnika iz Kranjske, pa sva imela vedno trenja. — Če je le mogel, mi jo je zagodel. Po prevratu je sicer hotel ostati in se prilagoditi, a je moral oditi na zahtevo predsednika »Narodnega sveta«, župnika Martina Medveda zaradi obnašanja leta 1914.

Hujše je bilo z uradniki, bivšimi avstrijskimi žandarji. Eden ali dva se nista sramovala jezika svoje delavske ali kmečke matere, drugi pa niso spregovorili slovenske besede, celo svoja imena so si popačili, da bi zakrili svojo pravo preteklost.

Vse to me je le še bolj podžgalo. Moral sem seve silno paziti, se skrbno pripravljati na razprave, temeljito študirati, ker na prijaznost ali uslužnost pri teh ljudeh nisem mogel računati. Toda s tem so mi le koristili in sem marsikdaj, kljub skromnim dohodkom, kar med tednom odhitel z aktom v Maribor, da sem pri svojih starejših tovariših razčiščeval zamotane pravde.

Napetost je rastla. Mi pa smo začeli z novim življenjem v »Narodni čitalnici«, z igrami, knjižnico in petjem. — Kmalu sem bil rdeča ruta za slovenje-

bistriške Südmarkovce. Na vsak korak sem čutil, kako me sovražijo in kako so dostikrat stikali za menoj glave. Vedel sem, da se nekaj pripravlja in je čez nekaj mesecev res izbruhnilo: Ko sem prišel nekega dne na sodišče in zahteval pri pisarniškem uradniku Tschebullu neke spise, mi je rezko odgovoril v nemščini:

»Tako dolgo, dokler ne boste govorili nemški, ne dobite od mene nobenega odgovora,«

in sva se pomerila z očmi. Sicer mi je zavrela kri, a sem se vseeno obvladal in odločno opozoril, da mi mora na slovenskih tleh tudi v uradu slovensko odgovarjati. Toda nič ni zaleglo. G. Tschebull, tudi on je bil bivši orožnik, je ponovil svojo odredbo in moral sem oditi.

Odločil sem se takoj za pritožbo, toda zbal sem se, da ne bi pozneje utajil, ker nisem imel priče. Zato sem poslal na sodišče še uradnico z naročilom, naj ravnotako v slovenščini zahteva spis pri g. Tschebullu. Pa se je takoj vrnila vsa razburjena, da je tudi njo nagnal. Iz previdnosti sem poslal še mlajšo uradnico, a je obe odpravil s posebnim naročilom, naj mi povesta, da se mora pri njem nemški govoriti.

Še isti dan sem odposlal pritožbo na predsedstvo okrožnega sodišča v Maribor in Jugoslovanskemu klubu na Dunaj še interpelacijo. Čez 7 dni sem bil klican k predstojniku, ki me je obvestil, da morajo uradniki vsled brzo-

javne odredbe predsedstva govoriti slovenski.

Šel sem takoj poskusit srečo in res, g. Tschebull je zopet razumel slovenski.

Mislil sem, da je s tem zadeva končana. Toda čez par mesecev sem bil zopet klican k predstojniku sodišča, ki mi je javil, da se je g. Tschebull pritožil proti meni, da sem žalil dostojanstvo sodišča vsled nedostojnega obnašanja. Ves osupel sem vprašal zakaj? Predstojnik, ki se je pri tem že sam hudomušno smejal, mi je odgovoril: »Baje ste enkrat vstopili pri g. Tschebullu v pisarno in ste imeli med vratmi še klobuk na glavi.« Dal sem na zapisnik sledeči odgovor: »Res se je morda tu in tam zgodilo, da sem imel na pragu pisarne še klobuk na glavi, ker običajno nosim v eni roki polno spisov, a z drugo moram odpirati kljuko in tako pač ostane klobuk na glavi, dokler ne spustim kljuke.«

Podpisano in prebrano, pa je bilo obenem tudi končano moje preklanje z g. »Oberoffizialom«. To je bila moja prva in edina disciplinska preiskava pred sodiščem v Avstriji in tudi v Jugoslaviji do redovne kazni zaradi pravde z grofico Zichy.

„Rotes Kreuz“ — ali „Dijaška kuhinja“?

Pravkar sem opisal svojo borbo za enakopravnost slovenskega jezika, ki ga še med svetovno vojno ni hotel priznati ponemčeni uradnik okrajnega sodišča v Slovenski Bistrici. Toda podobno borbo sem imel tudi s tamošnjim ponemčenim sodnikom dr. F. Ta je bil sicer previdnejši, toda v jedru je tudi on vršil poslanstvo takratnih nemških uradnikov na Spodnjem Štajerskem. Njegova družba so bili samo Nemci, po možnosti le najbogatejši in pa aristokrati, dnevno čtivo graška »Tagespošta«. Čeprav sva bila par let v dnevnem stiku, — saj je imel le on vse razprave, civilne in kazenske, — se nisva nikdar družila izven sodišča, izvzemši če sva morala iti skupaj na komisijo, ko so bile kake razprave radi služnostnih pravic odrejene na mestu samem.

Sicer je bila med nama bolj tiha vojska. Vendar je bilo neizogibno, da je moralo tudi to »diplomatično«
trenje dobiti vidnejšega izraza, da se morem svobodno uveljavljati kot polnopraven zastopnik domačega ljudstva. Sodnik se je pač vedno obnašal tako, kot da je v razpravni dvorani tudi napram strankam popolnoma neomejen gospodar in da mora obveljati vedno le njegova volja, medtem ko bi imel jaz samo pravico, da molče trobentam pri zastopniški mizi. Posebno se je to kazalo pri poskusih poravnave v tožbah radi za-

ljenja časti. Sodnik je hotel kar diktirati, tako-le in tako-le se boste poravnali. Jaz sem imel seve pri tem svoje pogoje in sem branil voljo in želje svojih strank, ki so same najbolje čutile, kako bi se lahko poravnale z nasprotnikom. In vsikdar je bilo pri tem čutiti iz sodnikovega ukazovanja, kakor da je on »gospod«, mi pa samo zato tukaj, da njega poslušamo in da se njemu pokorimo, izpolnimo njegovo željo in voljo, kakor da bi bile tožbe radi žaljenja časti samo zato tu, da ostane ponemčeni gospodek dobre volje.

Pa ne samo radi tega, — gospod sodnik se je hotel s temi poravnkami prikupiti tudi navzgor oblasti, povečati svoje patriotične zasluge za ljubo Avstrijo in se s tem utrditi v svojem položaju, ko je bil kot nenadomestljiv sodnik oproščen vojaške službe, čeprav je bil sicer močan in zdrav kot riba.

V tem pa se je seve moje naziranje z gospodom aristokratskih manir popolnoma križalo in sem mu jo ob priliki neke takšne pravde radi žaljenja časti pošteno zagodel. Sodnik je vedno pritiskal, da bi se zadovoljila užaljena stranka pri poravnavi s tem, da plača nasprotnik za »Rdeči križ«, ki pa je bil takrat poznan le kot »Rotes Kreuz«. Tudi ljudje po deželi so ga dobro poznali, ker so zanj agitirali na prižnici in po maši med razglašanjem novic pred cerkvijo. Na občini, po stenah hiš in plotovih so viseli lepaki, da naj narod daruje za »Rdeči križ«. Tudi na so-

diščih so pritiskali. »Službeni list« pravosodnega ministrstva, takratni »Verordnungsblatt«, je poleg okrožnic rotill sodnike, naj pritiskajo na stranke pri poravnava, da darujejo za »Rdeči križ«. »Verordnungsblatt« je nato prinašal točna poročila, koliko je kateri sodnik nabral in so bili vneti nabiralci še posebej pohvaljeni in celo odlikovani.

Tudi naš dr. F. se je zato na vse kriplje trudil, da bi dosegel njegov seznam čim višjo številko. Pri našem ljudstvu pa je bil avstrijski »Rdeči križ« od dne do dne manj popularen. Vojaki so pisali s fronte in iz bolnišnic, pa iz taborišč, kako od zbirk »Rdečega križa« ničesar ne dobijo, ampak samo razne grofice, baronice in druge odlične dame ter gospodje, ki se pri veselicah »Rdečega križa« dobro imajo, dočim so vojaki na postajah, ko so morali ure in ure čakati na vlake, dobivali kvečiemu kako toplo vodo. Na dan so prihajale številne umazane afere, kako so odborniki »Rdečega križa« poneverjali denar, si prilaščali zbrane darove in tako ljudstvo z vojaki vred o »Rdečem križu« ni hotelo ničesar slišati.

Čeprav je bilo to nevarno, sem se sodniku dr. F. odločno uprl, da bi še nadalje zbirali za »Rdeči križ« in sem v imenu svojih strank vsikdar zahteval, da se pobotamo le tedaj, če gre poravnalni znesek v korist slovenske »Dijaške kuhinje« v Mariboru. Ravno naši dijaki so bili takrat največji reveži, ker so podpore »Dijaške kuhinje« skoro

popolnoma usahnile. Sodnik pa je z vsemi mogočimi triki uplival na stranke, da bi dajale le za »Rdeči križ« in tako sva imela okrog tega vedno bitke, predno sva — oprala žaljeno čast. Pri vsakem novem procesu je bil sodnik bolj patriotičen, jaz pa tudi, samo da sva si ta patriotizem razlagala vsak po svoje. Vendar dolgo ni prišlo do odkritega boja. Opazil sem pa, da se sodnik pripravlja na takšno odločilno ofenzivo in samo išče primernih strank.

To pa se je zgodilo nekega zimskega dne leta 1917 v pravdi dveh kmetov od Sv. Martina na Pohorju. Prav hudo sta se sporekla visoko vrh Pohorja, že blizu Sv. Aneha. Vendar smo si bili kmalu edini, da se bomo vseeno poravnali. In dr. F. je takoj z vso odločnostjo priporočal, da obrekovalec daruje za »Rdeči križ«. Jaz sem mu pa ravnotako odločno rekel, da se že poravnamo, toda le, če daruje nasprotnik za »Dijaško kuhinjo«.

Sodnik dr. F.: »Gospod doktor, Vi nimate odločati, ampak stranka sama«, in proti mojemu kmetu:

»Oče, za kaj ste Vi, ali naj daruje za naše uboge vojake, za katere skrbi »Rdeči križ«, ali pa za tisto »Dijaško kuhinjo«?

Sodnik je že itak stal na vzvišenem odru, toda po teh besedah je zrastel še bolj in me gledal od svoje mize, kot bi se mu raztegnila glava že prav do stropa. Zmagoslavno so plavale njegove oči po svetli dvorani in bilo je videti, da je

sedaj prišel tisti trenutek, ko me bo osramočil pred stranko in pred pričami ter me za vedno odpravil z mojo »Dijaško kuhinjo«. V obrazu so mu nabrekli žile, rdečica se je prelivala čez obledeli obraz. Tudi jaz sem vstal in z vso duševno napetostjo premažoval razburljiv trenutek. Napeta tišina je zavladala okrog sodnikove mize. Pohorski kmet je zakašljaj in prestopil s težkimi škornji proti moji mizi. Očividno še o »Dijaški kuhinji« nikdar ni ničesar slišal.

Ker kmet dolgo ni odgovoril, je začel sodnik vnovič:

»No, oče, kako se boste poravnali?«

Zopet molk. Nekaj časa je še kmet gledal v tla, potem skozi okno na zasneženo krajino, potem se je počasi okrenil proti meni in trdo odgovoril:

»Tako naj bo, kakor hočejo moj gospod!« — Tišina.

In smo se vsedli. Dr. F. ni nikdar več zahteval za »Rdeči križ«, ampak je vedno dobila za žaljeno čast le »Dijaška kuhinja« za naše revne študente. Pa tudi dr. F. me ni več izzival.

Interpelacija na ministra pravde

Živimo v dobi, ko prihajajo slovanski narodi, Čehi, Slovaki, Ukrajinci in Rusini zopet pod peto tujega gospodstva, ki jim zapira na-

rodne šole in nastavlja v urade nemške in madžarske uradnike ter sodnike. Istočasno grozijo novi vojni konflikti pod krinko osvobodilnega boja zatiranih narodov. Zatirani ječijo pod krivicami in zaman kličejo na pomoč. Nasilneži dokazujejo skozi usta diplomatov in svetovnega časopisja, da se nikomur ne godi niti najmanjša krivica. Pravica je namreč moč.

Tako so nas odpravljali tudi pod Avstrijo, ko smo delili Slovenci približno današnje usodo židov, Slovakov pod Madžari, Čehov in Ukrajincev pod Poljaki, Poljakov pod rajhom in tako naprej. Pred vojno smo mogli svoje pritožbe uveljavljati vsaj v parlamentu, potem interpelacij poslancev na ministre, katere so lahko potem objavljali časopisj, ker se jih cenzura ni smela dotakniti. Po izbruhu vojne pa so parlament zatrli, vladala je neomejeno vsemogočna cesarsko in kraljeva cenzura, pri nas še tuji uradniki in potujčeno meščanstvo.

Ponižujoč, človeškega dostojanstva nevredden je položaj zaslužjenega naroda. Za vsako mrvico pravice se je bilo treba boriti z nadutimi tujci, ki so vladali po uradih z odbijajočo samopašnostjo kot nadrejeni izvoljenci. Tako je bilo tudi pri sodiščih.

Škandalozne sodne razmere v slovenski Štajerski.

Ko pa so se pod vtisom smrtonosnih strellov s. Friderika Adlerja na ministrskega predsednika Stürgka pred zadnjim vojnim letom vendarle zopet odprla poslancem vrata parlamenta in so slovanski in nemški socialistični poslanci obsipavali avstrijske ministre z in-

terpelacijami o krivicah diktatorske vlade in njenega aparata, sem zbral tudi jaz svoje najbolj kričeče izkušnje z avstrijskimi sodniki. S takratnim sodnim avskultantom V. v Mariboru, s katerim sva vsa leta vojne zalagala z raznimi našimi pritožbami časopise v Mariboru in Ljubljani, sva izdelala obširno vlogo o našem zapostavljanju pri sodiščih na slovenskem Štajerskem in jo poslala Jugoslovanskemu klubu avstrijskega parlamenta na Dunaj, ki je s posredovanjem takratnega tajnika, dr. Žerjava, vložil obširno interpelacijo na ministrstvo pravde o »škandaloznih sodnih razmerah v slovenskem delu Štajerske«.

Interpelacija je bila vložena 19. julija 1918. Priznati je treba, da so avstrijski ministri točno in vsaj obširno odgovarjali na pritožbe poslancev, čeprav se je pri tem vedno izkazalo, da so pritožbe »popolnoma neutemeljene« in da vsled tega minister ni imel nikakega povoda, karkoli ukreniti glede stavljenih vprašanj. Tudi na našo interpelacijo je odgovoril minister v parlamentu že čez dva meseca, dne 17. septembra 1918 pod št. 2985-I, XXII. zasedanja.

62 nemških sodnikov — 44 slovenskih

Odgovor avstrijskega justičnega ministra z dne 17. septembra 1918 je prav zanimiv zgodovinski dokument, kako se je godilo zaslužnjemu narodu takrat na popolnoma slovenskih tleh, celo pri sodiščih. Minister ugotavlja na pritožbo kot obsebi umljivo, da je bilo pri okrož. sodišču v Celju kar 32 nemških sodnikov in samo 22 slovenskih, pri mariborskem pa 30 nemških in tudi le 22 slovenskih. Minister pravde se je prav zaničljivi-

vo odrezal o tej pravici: »Te številke osvetljujejo uvodne stavke vprašanja, da so od najnižjega pisarja do prezidenta vsi samo Nemci in renegati, zavedni Slovenci pa so pri sodiščih s popolnoma slovenskim zaledjem že bele vrane.«

Slovenske in češke šole — ovira za sprejem.

Prav obširno se je potem minister pečal z dokazom, da so mene upravičeno odklonili pri sodišču. Ni baje res, da je tekom vojnega časa pri naših sodiščih le en Slovenec vstopil v sodno službo v Mariboru in bil tako dolgo šikaniran, da je moral po 13-mesečnem zastojkarskem službovanju izstopiti. Svest si upravičenosti nadoblasti v naših krajih priznava minister, da sta vstopila tekom vsega vojnega časa na Spodnjem Štajerskem dva Slovenca v sodno službo, da pa enega, to je mene, niso mogli sprejeti in mi tudi niti približno obljuditi sprejema, ker sem imel baje celo vrsto brezhibno kvalificiranih prednikov. V napotje so mi torej bili pri domačih sodiščih konkurenti iz Tirolske in drugih severnih dežel. Minister tudi priznava, da je bila ovira »pomanjkanje znanja nemškega jezika«, češ, da sem obiskoval slovensko gimnazijo in češko univerzo v Pragi. Toda na gimnaziji smo imeli že v 4. razredu profesorja, ki ni znal niti besedice slovenski in to celo v Kranju! Najprej so bili vsi boji za slovenske šole brezuspešni, potem pa so se ministri izgovarjali, da nas ne morejo sprejeti v službo, ker smo se na njihovih nemških gimnazijah in univerzah naučili premalo nemščine! Moral sem pa 13 mesecev od jutra do večera pisati nemške zapisnike in izdelovati nemške sodbe.

Tako so se takratni »kulturträgerji« norčevali iz naroda, ki je bil po njihovih pojmih manj vreden.

Preganjanje domačih sodnikov.

Zelo neprijetna je bila ministru očitvidno interpelacija glede protežiranja renegata dr. F., o katerem se je končno izkazalo, da je čisto navaden kriminalni tip, tat in vlomilec. Konkretne očitke, da sta temu renegatu imenoma navedena sodnika sama delala sodbe, da jih je lahko predložil v oceno, da so ga pustili izostajati po cele tedne, medtem ko so mene šikanirali radi zamujenih deset minut, je minister enostavno zanikal, ne da bi bil povedal, če je uvedel sploh kakšno preiskavo.

Z isto drznostjo je minister zanikal točno navedene pritožbe, da zapostavlja pri napredovanju izborno kvalificirane slovenske sodnike in preko njih nastavlja Nemce. Minister priznava, da je sicer prešel tri slovenske sodnike, toda ravnotako baje tudi tri nemške, a da so bili Slovenci vsi samo z »dobro« kvalificirani, nobeden »odlično« in da so imeli vsi slovenski sodniki disciplinske prestopke. Med protežiranci pa je bil baje celo en Slovenec, katerega so povišali s soglasjem finančnega ministrstva. To se je zdelo ministru že višek avstrijske dobrote in se mu zdi čudno. »kako je mogoče govoriti o kakem sovražnem in preganjalnem duhu, ko se vlada nasprotno tako očitno trudi, da ni samo pravična, ampak celo dobrohotna!«

Domače sodnike v vojaško suktnjo

Ko je avstrijska vlada naše domače kraje kar posejala s tujimi sodniki, da so bili celo

v večini, se je pa minister še norčeval iz pritožbe, da so večino slovenskih sodnikov med vojnim časom vtaknili v vojaško suktnjo, druge poslali v zakotna gnezda, tujci pa so zavzemali v zaledju najlepša mesta. »To ni res«, je rekel minister, »res pa je, da je v vojaški službi 40 slovenskih in 56 nemških sodnikov,« a k drugim sodiščem je poslal pet slovenskih sodnikov in 14 nemških. Še celo privilegirani smo bili, ker je bilo na okrožnih sodiščih brez stalnega mesta 12 Slovencev in samo osem Nemcev, pri deželnih sodiščih osem Slovencev in le sedem Nemcev, torej kar v večini smo bili. Toda bilo je tako, da so bili nemški sodniki v ogromni večini, 62 proti 44, samo da so imeli Nemci stalna mesta, Slovenci pa so bili »leteči« in to je imenoval minister »pravico« in privilegij.

Iz Maribora v Rogatec

Dodeljevanje k drugim sodiščem pa je hotel minister jugoslovanskim poslancem olepšati s tem, da je na primer premestil nemškega sodnika iz Rogatca v Maribor, Slovenca (dr. Lešnika) pa v Rogatec, sodnika (Zemljiča) pa iz Ormoža v Radovljico. Dr. L. je bil doma v Mariboru, Z. pa pri Ormožu in je bilo torej čisto pravično in »dobrohotno«, da ju je na ta način premestil — na zahtevo »Volksrata«.

Prepoved domače govornice

Pritožbo, da so imeli naši pripravniki celo disciplinske prestopke, ker so govorili med seboj slovenski, je minister odpravil kratkoma z izjavo, da uradoma nikdar ni bila iz-

dana prepoved slovenskega govorjenja na sodišču.

»Kurzovci«, ki ne razumejo prič.

Naš zgodovinar, prof. Baš navaja v svojem spisu »Doba Ivana Dečka«, da je minister Pražak kljub nasprotovanju celjske okrožne sodnije že leta 1887 odredil slovensko vknjiževanje v zemljiški knjigi. V tej interpelaciji pa sem konkretno navajal, da mi je sodišče v Slovenski Bistrici in druga instanca v Mariboru odklonila zemljeknjižni predlog, ker nisem imenoval katastralne občine Bukovec z nemškim imenom »Buchberg«. To pritožbo je minister prešel izjemoma brez odgovora. Pač pa je obširno zavijal mojo pritožbo, da sodnik dr. F., ki se je učil slovenščine samo v kurzih, v kazenski zadevi U 211-17 ni razumel izpovedbe priče St., ampak je popolnoma napačno protokoliral njegovo izpovedbo in zato potem tudi krivično razsodil. Sodnik se je baje v tem slučaju samo zmotil, kakor se to večkrat dogaja. Dobesedno je odgovoril minister na to: »Če se graja dozdevne nesporazume na strani nemških sodnikov, ki so se slovenščine šele priučili, se pripetijo žal podobni nesporazumi tu in tam tudi pri slovenskih sodnikih.«

Minister je torej nehote zopet priznal, da nastavlja našemu ljudstvu za sodnike ljudi, ki so se slovenščine šele priučili.

Tečaji za slovenščino na mariborskem sodišču

Kritika slovenskih jezikovnih kurzov na mariborskem sodišču pa baje kaže, da pritožniki o uvedbi teh kurzov niso pravilno poučeni. V teh kurzih se baje udeležencem ne

vtepa (»einrichtern«) v glavo par slovenskih besed, ampak traja udeležba pri jezikovnih kurzih nasprotno več let. Seveda pa minister pri tem ni poudaril, da ti »kurzovci«, čim začno hoditi v tečaj že tudi delijo pravico s svojo »kurzovsko« slovenščino. Tečaj se deli v začetnike in nadaljevalne tečaje, ki jih obiskujejo tudi sodni pripravniki slovenske narodnosti. Kdo so bili ti Slovenci, mi ni znano. Udeleženci, ki niso slovenske narodnosti, oziroma ki ne priznavajo slovenščine za svoj materin jezik, morajo ob koncu drugega oddelka tečaja položiti pismeno in ustmeno izkušnjo. Izpraševalno komisijo so tvorili predsednik sodišča, seve Nemeč, vodja tečaja in en sodni svetnik. Vodja tečaja je bil pri okrožnem sodišču v Mariboru slovenski sodni svetnik in so se baje jezikovni tečaji »izbornobnesli«, kratkomalo, cela pritožba je od začetka do konca neutemeljena.

Tako smo se torej morali boriti z ljubo avstrijsko pravico in njenimi tujimi sodniki pri sodiščih na Spodnjem Štajerskem med svetovno vojno. Lahko si mislimo, kako je bilo potem s pravico, posebno v političnih procesih, če je sodil tako zagrizen naroden in političen nasprotnik. Toda prestali smo in nismo se upognili, čeprav smo bili skoro dnevno v borbah in so nam vedno grozili, da nas bodo vtaknili v vojaško suknjo in da smo »veleizdajalci«.

Verovali smo, da se mora tak nasilen in krivični sistem prej ali slej zrušiti in smo to tudi dočakali.

Tik pred vojno v Pragi

Srebrna krona pod krožnikom

Kakor obkrožajo golobi ob požaru domačijo, tako objemajo vse te mesece ponižanja in razočaranja misli nas bivših praških študentov ponižano stostolpo, zlato Prago. Boli nas, kot bi bil nas same zadel težak udarec v obraz.

Saj je ostal najlepši del naših mladih let tam v Pragi, kamor se vračajo naše sanje in spomini. V njej smo okusili prva spoznanja resničnega življenja, prve trdote pomanjkanja, prvič smo videli razgaljeno pravo bogastvo in bedo vele mestnega proletarijata, njegovo borbo za enakopravnost in socialno pravico.

Praga nam je kazala pot v svobodo misli in vesti, ki jo je takrat dušila habsburška Avstrija, v njej smo gledali borbo na življenje in smrt za svobodo tlačениh narodov.

Učili smo se dela, smotrenega in trdega, v odrekhanju, zapostavljeni in ponižani in pa tolikokrat tudi lačni.

Sedaj, ko se je privalila ostra zima z ruskimi nižin preko karpatskih in alpskih gora in udarila tja čez Pariz in London, mi vstajajo ob padanju snežink še bolj živo pred očmi ostre zime v megleni Pragi. V poletju smo se slovenski študenti večinoma razkropili na vse strani, večina je že ob koncu pomladi odhitela v domovino, ker so pošle zadnje krone. V jeseni smo se začeli zopet zbirati in napolnili praške »Vinohrade« vsaj do zime, ko je pritisnil mraz.

Pa že tudi tedaj smo se delili slovenski dijaki v Pragi v tri društva, v tri tabore prepričanja, a v četrtem so bili neizogibni »div-

jaki«, vzvišeni nad prepričanji, strankami in sektami.

Ampak delili smo se tudi še drugače, brez ozira na prepričanje, na tri kaste: med najrevnejše, ki smo imeli le za več ali manj skromno sobico in za obed v akademski menzi (kuhinji), v srednji stan, ki je imel še denar za gostilno in za večerje s kranjskimi klobasami in fižolom v edini slovenski gostilni na Vinohradih pri »Pipamu«, a v tretji kasti so bili sinovi s parketov, ki so si uredili celo lastno kuhinjo z domačo kuharico, kjer je bila doma še pečenka in solata z oljem in taki, ki so lahko obedovali celo po restavracijah s pivom. Ti so hodili tudi na plesne vaje in pa na — krokarije. Najvišja vrsta jugoslovanskih študentov pa so bili Dalmatinci, ki so kar v rednih presledkih po uspeli pijanščini razbili v kavarni »vse, kar je prišlo pod roko.« Toda so vse plačali. Taki junaki so bili snani kot večni študentje, ki so presedeli po praških kavarnah po deset let in več. Saj so imeli bogate očete.

Obede smo torej imeli vsi precej sigurne v menzi, ker so bili poceni, in še smo dobivali za nje nakaznice pri slovenskem praškem podpornem društvu. Ti obedni so bili tečni, mastna juha do roba krožnika, trije široki okrogli cmoki, meso, zelje in kruh. Dan na dan z manjšimi spremembami, ampak je vedno dišalo. Bilo nas je menda pri tistih mizah vsak dan tisoč ali več. Češki študentje so hodili takrat tudi k obedu v visokih cilindrih, četudi so bile hlače razcefrane, čevlji preluknjani in suknje oguljene. Cilinder je le reprezentiral dostojanstvo akademika, bil je legitima-cija pred gospodinjo, kateri si dolgoval najem-

nino, in vizitka za bližanje bogatim dekletom, ki so si izbirale bodoče profesorje in doktorje.

Hujše je bilo z večerjo. Te v menzi ni bilo, ker Praga večerja po »uzenaštvih«, kjer je dobiti vsak večer številno izbiro kuhanega mesa in klobasic, predvsem sočne »parke« s kumaricami. Če ne drugega, so bili ti parki s kosom tečnega kruha dovolj za večerjo, ki je stala par krajcarjev. Včasih je bilo treba še ceneje shajati in tedaj smo kupili dva svinjska parklja s kruhom. To je bil že najnižji življenjski standard. Ker bi sicer pred očmi gospodinje izgubili ugled, smo opravljali takšne večerje kar v stranskih ulicah brez luči, da smo lahko kosti kar po tleh razmetali.

Zima je bila v Pragi vedno huda, ker leži nad mestom še neprijaznejša megla kakor v Ljubljani. Toda kurjava je bila za nas predraga. Mislim, da sem dal le enkrat zakuriti, a sem moral plačati celo krono, in tako smo rajši hodili študirat v zakurjene knjižnice. Zvečer pa smo se že ogreli pod težkimi češkimi pernicami.

Najhuje je bilo ob nedeljah popoldne. Popoldne smo se že še greli in učili v posteljah, a popoldne je bilo za študente vse zaprto. Prijatelj Tone je končno iznašel kinematograf, ki je predstave kar brez prestanka vrtel naprej, pa si lahko za dva krajcarja več ur sedel spredaj pred platnom. Drugače smo zložili »klub kranjskih, primorskih in štajerskih siromakov« za peč in znesli skupaj za čaj. Vsakdo je moral nekaj prinesiti, sladkor, kruh, čaj, špirit, limono in tako smo se skupaj greli okrog mize, pili topel čaj, včasih brez sladkorja, in grizli kruh.

Pred božičem smo hodili po ulicah od izložbe do izložbe. Tehnik Hinko P., ki nas je vodil na predavanja in shode v »Ljudski dom«, nas je pri tem učil modrosti, da si dozorel filozof šele tedaj, če gledaš lepe izložbe in si pri tem ničesar ne želiš. Vsaj pripovedovali smo si, kako smo že vzvišeni nad vsemi filistri, ki hitijo mimo nas zaviti v tople suknje in nosijo polne roke daril.

In smo dočakali božične praznike. Včasih je prišla iz domovine potica in klobase, kar je bilo treba seveda pravično in bratovsko razdeliti. Ravno dosti za obdarjenega ni ostalo.

Pod nogami je škripalo, izpod meglenega obzorja v Pragi vedno dežujejo črne saje. Četudi je ostala komu desetica v žepu h koncu meseca, vendar ni mogel na božični večer nikamor, ko pa so tudi gledališča zaprta. Večinoma pa smo bili mi iz najnižje kaste tedaj vsi suhi, vredni slovenskega pojma »cerkvene miši«.

Mladi smo bili, polni lepih misli in hrepeneja. Toda kdo bi tudi v Pragi na tak večer vabil siromaka, ki mu je še kmečki krojač meril obleko! Pa so hitele misli tja dol v zasnežene Slovenske gorice, kjer so za praznike klali prašiča in so dišale krvavice in jetrnice.

Tedaj se nas je spomnila akademska menza. Tam v Spaleni ulici je bila še tedaj, z dolgimi dvoranami v stari hiši. Vsi, ki smo ostali v Pragi, smo bili povabljeni na brezplačno večerjo.

Mize so za ta večer izjemoma belo pogrnili, tudi smreko so postavili v sredino in smo se vsedli k vabljivim belim krožnikom. Iz kuhinje so dišale češke pogače, po sredi je hodil predsednik menze, častitljiv vseučiliški

profesor, ki se je ta večer odrekel rodbinski idili, da je večerjal s svojimi revnimi študenti. Zbrali smo se res »vredni«, kakor zaostali samci, ki nimajo nikogar. Jugoslovani smo postali kmalu glasni in z nami Slovaki, katerim je bilo tudi predaleč in predrago domov. Čehi so že takrat tudi za slovaške študente prav očetovsko in gostoljubno skrbeli.

Te večerje so šele bile za nas v resnici pravi pojmi večerje, ko smo se res do sitega najedli. Saj so prinesli na mizo vse dvojno, trojno, da je trajala večerja tja do polnoči in nas tako ubranila čuta osamelosti v tujini. Toda najlepši je bil začetek. V krožniku je ležal zavoj cigaret in cigar v svilenem rdečem traku. Profesor nas je pozdravil s svojim dobrodušnim smehljajem, še posebno toplo Jugoslovane in Slovake in potem smo dvignili krožnik: pod njim je ležala in se svetila srebrna krona! Ta je bila višek večera in nam je ostala še danes tako svetla v spominu, kot je bila tisti večer.

Kako smo jo božajoče prekladali v dlani in jo potem shranili v žep.

In potem smo večerjali, kadili, tisti večer celo takšni, ki smo bili sovražniki nikotina in pili pristno češko pivo s tisto gosto peno, ki je kakor naša domača smetana, in prepevali, dokler ni bilo vsega konec, namreč na mizi. Naša slovenska pesem je bila tudi tisti večer vsem najljubša, tako da so se kmalu zgrnili okrog nas tudi češki študentje, profesor in postrežljiva dekleta iz kuhinje, dobrodušne Mařenke s svojim prešernim smehom.

Protí polnoči smo šli nazaj v Prago, a ni se nam hotelo domov. Saj smo bili siti, dobre volje in vsak s srebrno krono v žepu. Čez

Karlov most smo jo ubrali, čez zaledenelo Vltavo tja gor na Hradčane, kjer so v nedograjeni cerkvi sv. Vita šepetali fantje dekletom na ušesa in smo uživali stostolpo Prago, ki je sanjala pod nami v razsvetljenih oknih.

Superarbitracija — sedmič pri naboru

Prvo leto svetovne vojne sem prebil še na univerzi v Pragi, ker mi je rekla avstrijska naborna komisija pred maturo, da sem za njo »untauglich« in me tako ob mobilizaciji niso pobrali. Nato sem vsled vojne hrane še bolj oslabel in tisti »untauglich« se me je držal zvesto tudi pri vedno pogostejših vojnih naborih. Kot pravnega pripravnika so me leta 1916 klicali že sedmič k naboru, ko so že devali zadnje ostanke rezervne armade na rešeto. Prav dobro imam v spominu vse te svoje sojunake, ki smo stali v dolgi vrsti puščobne sobe mari-borskega semenišča in čakali končne odločbe uniformiranih zdravnikov in višjih oficirskih šarž. Bili smo res »pogled za bogove«. Samo kdor je pri tem mislil na bodoče vojake na frontah, je moral v hipu obupati nad zmago Avstro-Ogrske. Zadnji Mohikanci.

Če me je takrat srečal znanec, in je bil kolikor toliko rahločuten, mi ni gledal v obraz, ampak »mimo«. Včasih je le komu ušlo, pa me je začel tolažiti,

češ, saj ni tako hudo, bo že boljše. Če me je zopet srečal čez par tednov, sem mu bral prav jasno v očeh začudenje, kako da še vedno zemljo tlačim, ko pa je on v svojih mislih že davno napravil križ nad mojo življenjsko silo. Na licih sem imel takšne vdrtine, da bi lahko služile za kako skromnejšo shrambo. Ko smo se pri naboru tako-le gledali eden drugega, naگی kandidati za nove soške ofenzive, smo si prav lahko preštevali rebra in se do kosti temeljito preštudirali brez rentgena.

Kljub temu so padle sodbe »tauglich« s polnim zaupanjem v življenjsko moč ostankov človeštva. Mene so si vendarle še nekaj časa ogledovali, skomigali z rameni, posebno zdravnik, toda armada je zahtevala čim večjo liferacijo živega materijala. Zdravnik si je pa mislil, »umijem si roke« in me je poslal k »superarbitraciji«.

Tam je bila zadnja in končna instanca. Vodil jo je zdravnik dr. Morpurgo iz Gorice v poslopju moškega učiteljišča. Slišal sem pa že, da je mož vesten in dober zdravnik. Vendar mi je bilo na potu k tej superarbitraciji precej tesno. V pisarni »Oberstabsarzta«, ali kakor se je že imenoval najmogočnejši takratni zdravnik v Mariboru, sem našel znanca z naših zborovanj narodno-radikalnega dijaštva Miloša Štiblerja, sedanjega predsednika Nabavljalnih zadrug državnih uslužbencev v Beogradu, domačina s Pohorja.

Miloša Štiblerja sem spoznal pred

vojno na prav originalen način, ki je tudi vreden, da ga zapišem v spomin duševne orijentacije predvojnega slovenskega dijaka. Menda sem šel ob koncu pete ali šeste gimnazije s culo v roki na počitnice po prašni cesti proti Sv. Jakobu, ko pripelje za menoj mariborski izvošček mladega gospoda. Ta me ustavi in začne spraševati, odkod in kam in kje sem dobil znak »mačice« na suknji, ki smo jo takrat nosili slovenski svobodomisleci. Bil je Miloš Štibler, ki je začel s službo revizorja in se je tedaj peljal v Št. Lenart na revizijo. — Vzel me je na voz, kar se mi je seveda kot mlademu študentu tako dopadlo, da se tega še sedaj po tridesetih letih prijetno spominjam.

Ko me je torej pri končnem nadpregledu za avstrijsko armado sprejel v pisarni dr. Morpurga Miloš Štibler s svojimi še vedno mehкими očmi, mi je kar odleglo. Zdravniku sem hitro našteval bolezni, ki sem jih nosil dotlej uspešno skozi naborne komisije. Dr. Morpurgo me je pretipal in nato začel diktirati svojemu zapisnikarju Milošu Štiblerju, kaj vse je našel pri meni. Toda Miloš je znal že na pamet podobne »Befunde« in je rekel zdravniku, »že vem, že vem«. Zdravnik je še natrosil par latinskih besed, ki jih je Miloš Štibler stenografiral, a potem je moral iz vsega tega diktata sam prepisati vse moje bolezni.

Takih pacientov je bila seveda vsak dan polna soba, tudi za menoj jih je stala krepka procesija in tako si zdrav-

nik ni mogel zapomniti, kaj vse je za posamezne bodoče vojščake napovedal. Miloš mi je torej lahko napisal kar vse najhujše napake in bolezni, kolikor se jih je tekom svojega »zvestega« službovanja v Avstriji naučil pri zdravniku in jaz sem dobil čez nekaj dni odlok, da sem za vse večne čase popolnoma neuporaben za vsako pomoč Avstro-Ogrski, popolnoma nesposoben. Tako sem ostal celo svetovno vojno civilist. Zato pa Jugoslaviji plačujem vojnico.

Trpljenje

Samo po prvi mobilizaciji so tudi v Mariboru ljudje z vojaki vred noreli in vriskali, ko so jih z godbo spremljali na kolodvor. Pozneje je sicer tudi godba korakala z »marškompanijami«, toda ljudje so molčali, v očeh je odseval strah, srd in skrb. Fronte so bile tudi doma, pred trgovinami, pred mesnico in pekarijo, še prej pa pred uradi za karte, da so se mogli potem ljudje s tistimi zelenimi in rjavimi listki nastaviti v dolgo kolono za kruh, meso, petrolej, za vse, kar si rabil za življenje.

Kruh.

Naš kruh je bil takrat najvernejša podoba trpljenja, ki ga prinaša vojna. Ne samo, da ga je primanjkovalo, da so kmetje preklinjali vojsko in oblasti in

kmalu tudi habsburškega cesarja, ko so morali oddajati žito, da so po mestih vidno propadali in umirali otroci revežev, ker ni bilo več kruha — tudi tisti drobni hlebčki, ki so jih dajali na karte, si niso zaslužili imena kruh. Predpisi so bili vedno strožji, kaj vse je treba primešati krušni moki, a v resnici so mešali v krušno moko celo žaganje in vse mogoče neužitne stvari, da hlebčki še takrat, ko so bili topli, niso imeli več tistega ljubega vonja po kruhu, o katerem najraje sanjajo lačna živa bitja, milijoni človeštva, pa najsi živijo kjerkoli. Ko pa je ta kruh malo obležal, je dobil že tako zopern okus in vonj, da so se ustavljali zobje, ko si grizel v gmoto brez vsakega okusa.

In vendar! Človek hoče živeti! Pa smo stali v procesijah pred pekarnami in potrpežljivo čakali z zelenimi kartami v rokah, da smo enkrat ali dvakrat na teden dobili pol takega hlebčka. — Zelene krušne karte so bile boljša valuta kot avstrijske krone.

Tisti dnevi in leta so bila polna same groze. In vendar mi iz njih zablisnejo v spominu le še posamezni dogodki, ki so me posebno pretresli. Tako tudi zimski večer, ko sem v pekarni S. na Grajskem trgu čakal, da dobim svoj zakoniti delež na avstrijskem kruhu, polovico hlebčka. Ljudje so se gnetli, lačni, premrzni, blede, oblečeni v raševino iz kopriv. V kotu pa je stal mirno in potrpežljivo droben vojak Bosanec, onemogel in izžet, v oguljeni in raztrgani

vojaški suknji, ki mu je segala z rokavi daleč preko rok in tudi čepica mu je ohlapno ležala čez ušesa in čelo, da mu je bilo komaj videti globoko udrte oči. Če se mu ne bi včasih zgánile trepalnice na bolnih očeh, bi mislil, da v tem »vojaku« sploh ni več življenja.

Še danes ga vidim pred seboj in čutim tesnobo, ki me je obhajala, ko so se srečavali najini pogledi. Takole je propadal narod, nikdar več sit. Takrat je menda tudi Oton Župančič napisal svoje verze

»Glad jaše, jaše, jaše.«

Za prodajalno mizo se je sukala dobrodušna ženska, drobna, že osivela in z upognjenim hrbtom, koščenih belih rok. Bržčas je vse življenje hodila v tej pekariji za prodajalno mizo, rezala kruh in prodajala zemlje, ko je še bila tudi za siromake bela moka. Takšne so bile slovenske matere, dobrih oči, polnih nežnosti, ki so naenkrat pomignile Bosancu. Komaj slišno je pridrsal k mizi, jo s hrbtom zastrl tujim očem, da ne bi videle, česar niso smele videti, in že je skrtil pod ohlapno suk-njo cel hleb. Toda še je stal in še so brez besede prosile njegove oči. — Dobra Mici je pogledala na drugo stran srečnejših, ki so imeli v roki zelene karte; nihče ni gledal tja v kot. Z bliskovito naglico je smuknil še en hlebček v široki žep vojakove suknje. Samo dete zna pogledati tako lepo in čisto, kot so objele vojakove ugasle oči dobro Mici, ki je ujela v tem trenutku tudi moj

zasolzen pogled. Tiho, kakor duh, že breztelesno bitje, je oddrsnel droben vojaček, brez zelene karte in brez denarja. V temni stranski ulici sem ga dohitel, ko je plah trgal izpod sukne košček za koščkom in hlastal sveži, s toliko čisto ljubeznijo darovani kruh nepoznane dobre Mici.

Ruski ujetniki.

Nekaj dni pozneje sem srečal na Koroški cesti četo ruskih ujetnikov, ki se mi po svoji bedi ni nič manje zasmilila. Sami visoki možje, širokih ramen, ki so morali biti še nedavno orjaki prekomerne sile. Toda od tega prejšnjega življenja, podobe zdravja in moči, so ostali le še skeleti, na katerih je visela koža, zaraščeni, neobriti obrazi. Bilo jih je morda 100, morda več, toda avstrijska vojna oblast je smatrala, da sta zato vkljub temu dovolj dva rezervista, ki sta gnala čredo s starimi avstro-ogorskimi puškami, na katerih je bil nasajen dolgi, iz predpreteklih, boljših časov Avstrije preostali bajonet. Iz previdnosti, če bi morda le še v teh izstradanih truplih ruskih ujetnikov ostalo kaj življenjske sile za beg, so jim pa porazali vse gumbe pri hlačah. Tako je moral ujetnik, ki najbrže že mesece ni bil sit, v mrzlem zimskem dnevu držati z rokami hlače, ker bi ga sicer, ako bi jih izgubil, v zimskem dnevu na mokri cesti, polni snežne brozge, še bolj zeblo, kot ga je že v oguljenih in preluknjanih mondurah.

Ob izbruhu vojne napihnjeno sovraštvo meščanov do Rusov je že davno splahnelo in tako jim je bila čreda modernih sužnjev bolj ogledalo obtožene vesti, kakor pa ponižanje za ujetnike. Ljudje so obstajali na cesti nemi in majali z glavami. Bilo jih je sram. Tako grdo vendar človek še z živino ne ravna, ne pa s človekom, z ljudmi, ki pravtako čutijo in pravtako težko prenašajo krivico, ponižanje in glad, nezakrivljeno bedo.

Kako sem obrnažil Avstrijo za vprežen voz

Vojska je privlekla med naše ljudstvo marsikatero novo tujo besedo, ki je prej niso poznali. Kmalu pa so ljudje posebno dobro razumeli in obenem najbolj sovražili besedo »rekvizicija«. Do najvišje kočje na Pohorju, v vsako še tako nedostopno in temno »grabo« Slovenskih goric so prodrli avstrijski komisarji, ki so rekvirirali vse, kar je zemlja pridelovala. V tistih časih so šele prinesli v te kraje tudi novo rastlino, ki nam sedaj tako lepo oznanja pomlad, ko se razvete prva na razrahljanih njivah: ribs s svojim rumenim cvetom; daje mastno olje, ki ima sicer neprijeten okus; a v vojni smo se ga kmalu privadili in s slastjo uživali solato z ribsovim oljem, ker so mast rekvirirali za

armado, ki pa je tiste masti malo užila.

Če so ljudje vedeli, da se bliža rekvizijska komisija, so odnesli živež, mast in žito v gozdove in tam zakopali, kakor svojčas, ko so Turki hodili v naše kraje. Mnogo ljudske hrane se je na ta način pokvarilo. Marsikatera rekvizicija pa je končala tudi pred kazenskim sodiščem, ker so ljudje branili svoj živež tudi s plankami in noži, ko so že itak trpeli pomanjkanje.

Kmalu je prišla na vrsto živina, najprej telice in mladi junčki, potem krave in končno celo vprežna živina, voli in konji. To je bilo najhuje. Kdo bo oral, če nam vzamejo še zadnje vole in konje?

Vročega poletnega dne 1916. mi je sporočila mati na sodišče, da morajo oddati za armado voz z vpreženimi konji. Določenega dne, bila je sreda, so morali pripeljati kmetje tako vprežene vozove v Maribor na Slomškov trg. Moral sem čakati voznika pred gost. »Pri grozdu«. Pripeljal je brat Franček v vojaški suknji, ker je ravno prišel na dopust z ruske fronte in sporočil materino naročilo, da naj pač skušam rešiti voz s konji. Obenem mi je izročil vajeti, češ, da ga je sram v uniformi voziti skozi mesto. Preden sem mu mogel odgovoriti, je že tudi izginil, pa sem stal neprosto-voljni avstrijski pravni praktikant okrožnega sodišča sredi ceste z vajeti v rokah.

Kaj sem hotel, napovedano uro smo že itak zamudili, naj pustim še konje z

vozom na cesti? Celo peščico paragrafov in kazni bi imela mati naenkrat na glavi. Torej sem pognal konje, toda tedaj sem šele opazil, zakaj se je brat upravičeno sramoval te »fure«, prav nič radi uniforme. Doma so namreč pobrali v uti vse invalidne dele voza in iz njih sestavili prav res nedostojno vozilo za avstro-ogrsko armado. Kolesa so se zibala sem in tja, škripala, ročice niso bile vredne svojega imena, a še huje je bilo s konji. Bolj ciganske opreme nisem videl nikdar prej in ne pozneje. Že moje vajeti so bile zvezane iz samih koščkov, »fuksa« je bila na eno oko slepa, visoka in suha, ki je čofotala s svojimi trudnimi koraki vsaj meter naprej pred svojo drobno tovarišico, ki je imela vprego iz takih kratkih kosov sestavljeno, da tudi z najboljšo voljo ni mogla dohajati »fukse«.

Pa takrat se slovenski časopisi še niso toliko zanimali za mojo malenkost in sem vsled tega lahko prifural do stolne cerkve, ne da bi mi bilo treba privzdigniti klobuka. Prevažal sem darove slovenske kmetije za avstrijskega cesarja »incognito«.

Pri stolni cerkvi sem ves prepoten in rdeč od zadrege takoj pregledal situacijo. Na eni strani trga so bili še nepregledani vozovi in mrhe, na drugi strani so bili že izločenci. Zavozil sem torej pred škofijo in se javil županu, da smo dopotovali, in me je vpisal. In potem sem z očmi manevriral krog stroge vojaške komisije, ki so jo spremljali župani.

Vozniki so vozili sem in tja, prihajali in odhajali, pa sem po dobri uri počitka zopet nategnil »fukso« in smo se premaknili na vzhodno stran stolne cerkve, ko se je že bližala komisija. Konjev ni bilo treba nič dosti zavezovati in stražiti, kjer so obstali, so ostali. Tako so pač bile dobro vzgojene naše kobile in sem javil gospodu županu, da je komisija že pregledala kobile in rekla, da jih ne rabi. Naj me torej prečrta in sem dobil dovoljenje, da smem odpeljati. — Zmagoslavno smo se zibali po Stolni ulici čez Glavni trg nazaj proti »Grozdu«, kjer sem mrhe izročil bratu.

Ko sem prihodnjo nedeljo prišel z nahrbtnikom zopet domov, mi je mati izkazala popolno priznanje, da sem tako imenitno fural po Mariboru, in mi je nabasala poln nahrbtnik koruzne moke in kruha, pa še masti. Saj po to smo hodili takrat ob nedeljah v celih procesijah na deželo in najbolj gosposke dame se niso prav nič sramovale nositi nabasane nahrbtnike.

Begunci

V letih 1915 in 1916 sem imel prvič priliko opazovati trpko usodo beguncev, ki so prihajali v Maribor poleg ranjencev z bojnih front. Kot prvi so pribežali po izbruhu vojne med Italijo in Avstrijo naši primorski rojaki iz Tr-

sta in okolice. Vsaj v Maribor pa so prišli samo reveži, največ žensk, ki so se naselile v predmestjih, zlasti v Krčevini. Ko je pritisnila zima, je bila njihova usoda hujša. Bilo jim je videti, da niso vajene naše zime, in zato tudi niso imele zimskih oblek. Mariborčani pa so opažali s simpatijami, kako so se znala ta revna in priprosta dekleta z juga s skromnimi sredstvi okusno oblačiti, mnogo prikupneje, kakor meščanke iz mesta v svojih dragocenih oblekah.

Begunke so se pa tudi v tedanjem ponemčenem Mariboru kmalu znašle in si pomagale lajšati usodo z delom, večinoma s šivanjem. Nadležni niso bili ti prvi begunci nikomur, vendar sem takrat prvič slišal sovražne psovke o »čičih«, kakor so mariborski Nemci označevali primorske begunce. Žal se je to vsled vpliva prejšnjih mogotcev Maribora preneslo deloma tudi med naše domačine, posebno po prevratu, ko je prišel nov dotok beguncev iz Primorja. Mnogo so bili temu krivi po prevratu tudi oni, ki so skušali presajati v naše kraje južne nasilne politične metode. Odkar je to ponehalo, tudi ni več slišati zmerjanja s »čiči«. Narod se je sporazumel sam med seboj, ko so prenehali z zastrupljanjem tuji elementi.

Težja je bila usoda daljnjih transportov beguncev iz Primorja, katere so peljali preko naše meje in jih namestili v taboriščih Vagni pri Lipnici. Tam

je bila deloma tudi prehodna postaja za nekatere naše politične internirance. Dobivali smo žalostna poročila o pomanjkanju, stradanju, nesnažnosti in prezebovanju v tistih barakah.

Danes imamo raztresene primorske begunce po celi severni meji in moremo le obžalovati, da niso v času tiste dobre konjunktуре italijanske lire pokupili še več nemških posestev ob meji. Žilavo in smotreno gospodarstvo Primorcev vsekakor tudi vzgojno dobro vpliva na mejo.

V dneh, ko so prihajali k nam primorski begunci med vojno, so avstrijski časopisi prinašali najostudnejše psovke o drugih slovanskih emigrantih, jugoslovanskih in čeških, ki so zapustili Avstrijo, da bi v inozemstvu s propagando pripravljali osvobojenje slovanskih narodov iz avstro-ogrskega zatiranja. Slovenski listi so morali prinašati tisto uradno psovanje ravnatako kakor zlagana poročila o zmagah. Mlajši pa smo že vedeli, kaj delajo naši emigranti v inozemstvu, dobivali smo vesti iz Prage in včasih tudi kak inozemski časopis v roke. Tudi generalštabna poročila o »izboljšanju strateških položajev« smo že znali čitati in jim nismo ničesar verjeli. Večkrat sem si mislil, če bomo le vedeli vsikdar ceniti gostoljubje, ki so ga bili deležni naši emigranti v tujini! Kadar prihajajo begunci, domačini vedno radi pozabljajo: kaj — če bi nje zadela takšna usoda in bi našli na begu same nepri-

jazne, brezsrčne ljudi, ki bi pred njimi zapirali vrata?

Židovska šola na Spodnji Pólskavi

Naslednje leto so se začeli pojavljati po mariborskih ulicah novi begunci s severa, židi iz Galicije in Bukovine. Usoda teh žrtev vojne me je skoro še bolj ganila. Dotlej sem poznal žide samo iz mesta Prage in moram reči, da mi niso vzbudili prav nikake nevolje ali antipatije. Dostikrat smo slovenski študentje kupovali v znani Celetni ulici v židovskih trgovinah in nismo slabo kupili. V gledališčih so nastopali odlični umetnik židi kot Moissi, Bassermann in drugi, ki so ustvarjali umetnine, da jim je moral podleči vsakdo, ki je imel količkaj čuta za lepoto in duševno življenje. Gledališča so bila pred vsakim njihovim nastopom razprodana.

Moje sočustvovanje so vzbujale knjige o zapostavljanju židovskega ljudstva v srednjem veku, ko so jih silili in natrpali v posebne dele mesta »Ghetta«. Z zanimanjem smo ponovno obiskovali znano staro židovsko pokopališče, z vso mladostno dušo sem črpal lepoto pesm žida Henrika Heineja. S prijateljem pravnikom Tonetom K. sem dostikrat hodil po Pragi od ene židovske trgovine do druge, katerim je Tone prodajal židovske čipke in se nikdo ni tožil nad slabim zaslužkom, dokler ni prišla konkurenca.

Toda na mariborskih ulicah sem naenkrat videl povsem drugačne žide: V Pragi so bili premožni in manj premožni trgovci, intelektualci, odvetniki, zdravniki, profesorji, bančniki, pisatelji — a tu naenkrat židovski proletarijat, reveži kot jih niti predmestni Maribor ni poznal.

Večinoma visoki možje suhih postav v črnih, tankih, že davno oguljenih suknjah, dolgih črnih las s »pejzi« pri ušesih, barva lic prav koščeno bleda, kot bi ne bilo v tej glavi niti kapljice krvi več. Plaho, kot bi ne imeli pravice hoditi po ulicah, so švigali mimo ljudi, večinoma po dva in dva. Prihajali so sem s Spodnje Polskave, kamor so jih pripeljali po vdoru ruske armade, menda v poletju 1916. Najprej so bili nameščeni po hišah Spodnje Polskave in Pragerskega, toda naenkrat je med njimi izbruhnil legar. Prvi je obolel njihov obredni klavec, in tako so bili vsi židovski begunci kontumacirani. Morali so se preseliti v šolsko poslopje in nato v grajščino Freistein, kjer so postavili za bolnike barako. Umrle so štiri osebe, med njimi kandidat za rabina, ki so jih pokopali na Spodnji Polskavi, a pozneje prepeljali domov v Galicijo.

Že v začetku novembra 1916 je šolska oblast ustanovila na Spodnji Polskavi tudi židovsko šolo, v kateri je bilo okrog 60 židovskih otrok, ki so obiskovali pouk v 2 razredih, vsak dan popoldne, ob četrtek in nedeljah pa ves dan. Poučevali sta dve učiteljici

židinja Herma Popp in Ukrajinka Lea Četiner, ki je domačim učiteljicam včasih zapela tudi svoje otožne rusinske pesmi. Pomladi 1917 so se vsi židje naselili v gradu Freistein, deloma pa so jih poslali v Ribnico na Kranjsko. Šolo so vzdrževali iz sredstev štipendije »Barona Hirscha«.

Ko sem hodil v tistih časih iz Slov. Bistrice na Polskavo, sem tudi tam srečaval te begunce in moram reči, da jih domačini niso sovražili, ampak so se jim prej smilili.

Šele v zadnjih letih sem prav razumel ta židovski proletarijat, ki ga je na stotisoče v Galiciji, Podkarpatski Rusiji, Bukovini in menda čez milijon na Poljskem, ko sem čital življenje teh židovskih asketov v povesti češkega pisatelja Ivana Olbrachta. Revščina in skromnost so bistveni znaki teh staroverskih židov, zaprtih še vedno v svoj srednjeveški svet, kjer neomejeno gospodari in vlada vsemogočni rabin, duhovni in posvetni njihov vladar.

